

2012 - שביתת הרעב הגדולה ותיקון פקודת בתי הסוהר

מאת:

קמ"ש דניס אוסביאצוב, תובע צבאי בפרקליטות איו"ש, התביעה הצבאית

רס"ן דיאן טייכר-ישי, תובעת פיקודית בפרקליטות דרום, התביעה הצבאית

במהלך האביב של שנת 2012, פתחו כ-1,600 אסירים ביטחוניים בשביתת רעב, במטרה למחות על תנאי כליאתם. מנגנוני הכליאה כרעו תחת העומסים הרבים, שנוצרו עקב מספרם הלא מבוטל של שובתי הרעב, אשר נזקקו לטיפול רפואי. נושא זה אף הובא לפתחה של הכנסת, אשר אישרה תיקון לפקודת בתי הסוהר בנושא מניעת נזקי שביתת רעב, כך שיתאפשר למדינה לבצע, במקרים מסוימים, הליך של האכלה בכפייה של אסיר או עציר (לרבות עציר מנהלי), כאשר קיימת אפשרות ממשית לכך שתיגרם בתוך זמן קצר סכנה חמורה לבריאותו. כנגד תיקון זה, הוגשה עתירה לבג"ץ, וזו נדחתה.

רקע עובדתי

החל מראשית שנות ה-2000, הכריזו אסירים ועצירים ביטחוניים מעת לעת, על קיומן של שביתות רעב מאורגנות. תופעה זו לא הייתה חדשה בקרב אסירים ונודעה בארץ ובעולם, עוד קודם לכן. במהלך אביב שנת 2012, התרחשה שביתת רעב בהיקף גדול ומשמעותי על ידי אסירים ועצירים ביטחוניים. שביתת הרעב התאפיינה הן במספר רב של אסירים ועצירים אשר נטלו בה חלק, הן בפרק הזמן הממושך, בו קיימו חלק מן האסירים את השביתה, אשר בחלק מן המקרים, הגיע עד לסיכון ממשי של חייהם. ההחלטה לפתוח בשביתת רעב בהיקף נרחב במהלך יום האסיר הפלסטיני באה לאחר שחרורם ממאסר של חאדר עדנאן, אחד ממנהיגי הגייהאד האסלאמי והעצורה המנהלית הנאא שלבי, אשר שוחררו לאחר ששבתו רעב. בשביתת הרעב הגדולה נטלו חלק כ-1,600 אסירים ביטחוניים ועצורים מנהליים.

האסירים יפסיקו לשבות רעב? "השב"ס ישיב מחר"

כ-1,550 אסירים ועצירים מינהליים שובתים רעב כבר 26 ימים, יו"ר מועדון האסיר מאמין כי השב"ס כבר גיבש תשובה לדרישות - הפסקת הבידוד, חזרה ללימודים, הוספת ערוצי טלוויזיה והגדלת תקציב הקנטינה. החשש בישראל: מות אסיר ייצור הד בינלאומי

אליאור לוי ורענן בן צור פורסם: 13.05.12, 19:37

כותרת כתבה מאתר ynet, 13 במאי 2012 (קישור)

שביתת רעב היא מעין אמצעי-מחאה בלתי-אלים, כאשר הזכות לשבות יכולה להיחשב לחלק מן הזכות החוקתית לחופש ביטוי, אשר אין להגבילו בנקל. על אף האמור, כאשר מדובר באסיר אשר שובת רעב, ונתון למעשה במשמורת חוקית ובאחריות המדינה, קיימת חובה לשמירה על חייו ובריאותו.

שביתת רעב עשויה להשפיע, מטבע הדברים, על מצבו הרפואי של השובת, אולם ניתן להצביע על תופעות רפואיות המאפיינות שובתי-רעב לאורך זמן, שעשויות להגיע עד לסכנה ממשית לחייו של השובת ולפגיעה ממשית ובלתי הפיכה במערכות חיוניות בגופו.

בנוסף, לשביתות הרעב מצד אסירים ביטחוניים ועצירים מנהליים, נלווה היבט של חשש ממשי להתלקחות המצב המדיני ולרגישויות פוליטיות, ככל שייפגע אחד מן האסירים כתוצאה משביתתו.

משכך, ונוכח מספרם הגדול של שובתי הרעב, נדרשו שירות בתי הסוהר, והמערכות הרפואית והמשפטית, לבחון את דרכי ההתמודדות הראויות והמתאימות נוכח מצבים של שביתות רעב מתמשכות. עם סיומה של שביתת רעב זו, וכחלק מיישום הלקחים בעקבותיה, תוקנה פקודת בתי הסוהר, באופן המאפשר לשופט בבית המשפט המחוזי, לאשר למדינה, לאחר שיקיים דיון בבקשתה, לבצע הליך של הזנה בכפייה לאסיר או עציר, לרבות עציר מנהלי. הדבר היה משמעותי ורלוונטי אף לעשייתה של התביעה הצבאית בפרקליטות אזור יהודה והשומרון, שכן, בתי המשפט הצבאיים באזור יהודה ושומרון, עסקו בשיפוטם או בביקורת מנהלית על מעצרים של רבים מן האסירים הביטחוניים והעצורים המנהליים.

רשומות

הצעות חוק

ה מ מ ש ל ה

9 ביוני 2014

870

י"א בסיוון התשע"ד

עמוד

הצעת חוק לתיקון פקודת בתי הסוהר (מס' 48) (מניעת נזקי שביתת רעב), התשע"ד-2014 762

הצעת החוק לתיקון פקודת בתי הסוהר בנושא מניעת נזקי שביתת רעב (9 ביוני 2014)

ההליך המשפטי

סוגיית אופן ההתמודדות עם שביתות הרעב של אסירים, העסיקה טריבונלים משפטיים מדיניים ובין-לאומיים לאורך השנים, ונראה כי מדינות שונות בחרו לנקוט דרכים שונות להתמודדות עם עניין מורכב זה, החל מאיסור על מתן טיפול רפואי בכפייה ועד לאפשרות מתן טיפול כאמור, בכפוף לקיומם של שיקולים מסוימים. כך, למשל, בעת שתוקנה פקודת שירות בתי הסוהר, בבתי הסוהר שבאנגליה ובקנדה ביכרו את השמירה על אוטונומיית האסיר על גופו, ואסרו על הזנה בכפייה של אסיר שובת רעב, לעומת מדינות אחרות ובהן אוסטרליה וארה"ב, אשר איפשרו להזין אדם בכפייה, בכפוף לקיומם של תנאים מסוימים. זאת, בהתבסס על אחריותם של גורמי הכליאה לבריאותו של האסיר ולשלמות גופו, ומתוך התחשבות בשיקולים של חשיבות שמירת הסדר במתקני הכליאה.

תיקון פקודת שירות בתי הסוהר בישראל קובע, כי בעת שקילת בקשה למתן היתר להזנה בכפייה, על בית המשפט להתחשב במספר שיקולים, כאשר המרכזי שבהם הוא השיקול הבריאותי, ולצידו קיימים השיקולים הנוגעים לביטחון המדינה ושלומו הציבור.

זמן לא רב לאחר תיקון הפקודה, הגישו הסתדרות הרופאים וגורמים נוספים מספר עתירות לבג"ץ, אשר תקפו את חוקיותו של התיקון. טענות העותרים התרכזו בארבעה היבטים מרכזיים: העותרים טענו, כי תיקון זה לחוק אינו מידתי, אינו אתי, אינו שוויוני וחותר תחת כללי האתיקה הרפואית המקובלים בעולם; כי התיקון לחוק מחריג, הלכה למעשה, את אוכלוסיית האסירים שובתי הרעב, מחולים "רגילים" שעניינם מוסדר בחוק זכויות החולה, תוך פגיעה קשה בעקרון השוויון; כי הזנה בכפייה מנוגדת לכללי הדין הבין-לאומי ומהווה עונש אכזרי ובלתי אנושי; וכן - כי התכלית ההומניטרית אינה התכלית העיקרית העומדת בבסיס חקיקת התיקון לחוק, אם כי התכלית של שמירה על ביטחון המדינה ושלומו הציבור, שאינה צריכה להיחשב לתכלית ראויה בנסיבות העניין.

בית המשפט העליון בשבתו כבג"ץ, לאחר שסקר באופן נרחב את הדין הבין-לאומי, אשר מתיר במקרים מסוימים הזנת אסירים המצויים במצב בו נשקפת להם סכנת חיים ממשית, דחה את העתירה. בית המשפט בחן את חוקיותו של החוק לאור תנאי פסקת ההגבלה ומצא את תכליתו כראויה, לאחר שהתרשם כי השיקול המרכזי בבסיסו של התיקון לחוק, הינו השיקול הנוגע לשמירה על בריאותם וחיייהם של השובתים. באשר לשיקול הביטחוני, קבע, כי אף שהינו שיקול כבד משקל, אין הוא לבדו מצדיק את השימוש בפרקטיקה זו. משמצא בית המשפט כי זהו שיקול משני בלבד העומד בבסיסו של התיקון לחוק, קבע כי תכליתו של התיקון ראויה. בהמשך, בחן בית המשפט את מבחני המידתיות הקבועים בפסיקה, ומצא כי התיקון לחוק עומד במבחנים אלו. כך קבע, כי משאין חוק זכויות החולה משיג את תכלית החוק, הרי שהתיקון לחוק הינו האמצעי שפגיעתו פחותה; באשר למבחן המידתיות קבע, כי במובן הצר, האיזונים והבלמים הקבועים בחוק מבטיחים פגיעה מינימלית בזכויותיו של הכלוא. בעקבות כל אלה, דחה בית המשפט את העתירה ואישר את חוקיותו של תיקון חשוב זה.

חשיבות הפרשה

פרשה חשובה זו מדגימה כיצד, באמצעות שימוש בכלים משפטיים, ניתן מענה לסוגיה מורכבת ורגישה, הנוגעת לצורך בביצוע איזון עדין בין זכותו החוקתית של אדם להביע עצמו גם בדרך של שבידת רעב והאוטונומיה של אדם על גופו, לבין חובתה החוקתית והמוסרית של המדינה, באמצעות שירות בתי הסוהר וגורמי הרפואה, לשמור על שלמות גופו וחיייו של אסיר או עציר המוחזקים על ידיה. בהחלטתם, שופטי בג"ץ אישרו בפועל את תיקון החקיקה שהוצע לאחר שבידת הרעב הגדולה. נקבע, כי מכיוון ששובת רעב הוא אדם המכניס עצמו מרצון ומדעת לסיכון בריאותו, כדי לבטא מחאה או להפעיל לחץ להשגת מטרה אישית או ציבורית, השלכות מעשיו עלולות לחרוג מענייני האישי כשובת רעב, ועל המדינה לפעול אקטיבית על מנת להגן על הזכות לחיים. בעקבות תיקון החקיקה ובשים לב לפסק דינו של בית המשפט העליון, נוסף כלי חשוב לארסנל הכלים העומד בידי רשויות המדינה, בהתמודדות עם שבידת רעב של אסירים ועצירים.

מדוע בחרנו בנושא?

בפרקליטות אזור יהודה והשומרון מטופלים עניינם של אסירים ועצירים ביטחוניים, לרבות עניינם של עצורים מנהליים. משכך, נדרשת התביעה הצבאית לעסוק לעיתים בקיומן ובהשלכותיהן של שביתות רעב מצד האסירים, או באיומים מצידם כי יפתחו בשביתות אלו. לא אחת, זהו ניסיון להפעיל לחץ משפטי ופוליטי, במטרה להשפיע על עניינם המשפטי של העצורים או האסירים.

תיקון פקודת שירות בתי הסוהר, שמאפשר הזנה בכפייה בתנאים מסוימים, מתוך רגישות של ממש לנסיבות השביתה כמו גם לזכויות השובת ותוך איזון זכויות אלה עם אינטרסים וזכויות אחרים שעל הגנתם אמונות רשויות השלטון, מעניק כלים נוספים להתמודדות עם הסוגיה. בכך, תיקון הפקודה מקהה, במידה מסוימת, את ההשלכות ואת המשמעות של האיום בקיום שביתת רעב, על ההליך המשפטי או המנהלי בעניינו של האסיר והעציר.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- סעיף 322 לחוק העונשין, התשל"ז-1977 ;
- הצעת חוק לתיקון פקודת בתי הסוהר (מס' 48) (מניעת נזקי שביתת רעב), התשע"ד-2014 ;
- Mara Silver, TESTING CRUZAN: PRISONERS AND THE CONSTITUTIONAL QUESTION OF SELFSTARVATION, Stanford Law Review
- Dept. of Public Welfare v. Kallinger 1990
- בג"ץ 5304/15 ההסתדרות הרפואית בישראל ואח' נ כנסת ישראל ואח' (פורסם בנבו, 11.9.2016) ;
- סעיף 8 לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו, התשנ"ב-1992.